П’ятнадцятої весни Галя скінчила свою науку в дівочій школі при одному монастирі й на осінь того ж року пішла вже за вчительку в школу грамоти в маленькому сельці Коритищі.

Маленька, кругловиденька, з терновими мрійними очима, в яких часом палахкотіли веселі дитячі іскорки, з чудовим ніжним личком, вона зразу прихиляла до себе серце всякої людини. В сусідньому з Коритищем великому селі, де жив завідуючий її школою, о. Лука, й куди вона заїздила по дорозі на місце, вчителі земської школи прозвали Галю і за її чудовий видок, і за те, що мала служити в церковній школі, "божественною".

Деякі з їх говорили, що трудно прийдеться Галі в тій школі, бо дівчина вона маленька та ніжна, а коритищанські школярі всі, як один, здорова махаметня.

Та, знать, не дурно казав о.Лука, що в малому тілі божественної вчительки, на його спостереження, панує великий дух, і перш за всіх довідалися про це самі коритищани.

Вже третього дня тітка Харитина бачила з свого городу, як під час навчання в школі зразу розчинилося вікно, і з його прожогом вискочив, як опарений, відомий усьому селу отряха Грицько Прокуда; чуб на Грицькові був скуйовджений, як на гребені мичка, лице червоне, одежа розхристана. З дверей, навперейми йому, з лінійкою в руках випурхнула вчителька й легеньким метеликам подалася ловити його по майдані; за нею, вже з усіх вікон і з дверей, повалили школярі, допомагаючи вчительці впіймати Грицька.

Прудкий і меткий був хлопець Грицько Прокуда, довго не давався нікому в руки, та нічого не міг удіяти він проти такої сили: загнали його гуртом у глухий куток між лісою та шкільним сараєм та там і накрили.

Там же таки вчителька й прийнялась лічити йому лінійкою в долоню, скільки було то вже йому призначено.

Давши з притиском посліднього ляпаса, Галя взяла Грицька за ухо і, незважаючи на те, що він, як тільки міг, упирався, брикався ногами та приловчався, щоб укусити її за руку, повела назад до класу. За друге ухо, одпихаючи один другого, вели по черзі школярі; решта ж, збившись навколо тісною лавою, з сміхом та вереском підштовхували його ззаду.

Навіть тітка Харитина приймала участь у цій події.

— Краще його, баришне, краще! — зіп’явшись на тин, приказувала вона вчительці.— Гарненько намніть йому, шибеникові, уші: хай не лазить по чужих городах та не псує на огірках гудини.

Довідавшись про це, батьки хлопців виказували своє задоволення і, зустрічаючись з Галею, щоб вона не мала сумніву, залюбки передавали їй свої батьківські обов’язки щодо ушей та чубів своїх хлопців.

Щось коло п’яти десятків голів з ушима й чубами перейшли до влади Галі. Роботи набралось до смутку; не вистачало навіть часу, щоб перем’яти всі чуби та уші.

Тоді Галя придумала собі полегшення. В нагороду за "прилежаніє" та "благонравіє" вона доручала цю роботу кращим школярам, і тоді, коли який-небудь найтихіший карапуз, утерши рукавом носа, брався до сусідового чуба, вона тільки вичитувала винуватому наставлення.

І дивувалися на селі баби молодій вчительці.

— Тут п’ятеро або шестеро,— казали вони,— та й то не даси їм ніяк ради, а там же тієї дітвори, як хмари: рук на їх не вистачить.

Помітивши якось, що по ночах на горищі у школі завівся той "дід, що гвіздки вириває" [15] Галя, щоб не було у хаті їй сумно й скучно, стала закликати до себе ночувати школярів. З того часу в школі стало шумко й весело вечорами, а по домівках школярі аж плакали та просилися до вчительки ночувати.

Раз, другого дня після того, як побувала Галя в городі, одпускаючи після навчання по домівках школярів, вона наказала своїм ночліжанам, щоб того дня приходили ночувати зарані; при тому Галя вспіла декому з їх шепнути, що сьогодні ввечері мається бути в неї щось веселе. Тільки примеркло, в маленькій кімнаті вчительки стояв уже дитячий гам. Дітвори в хаті було повнісінько скрізь: долі, по лавках, на ліжкові, навіть на печі. Сьогодні вчителька сказала їм, що буде з ними "приставляти кумедію", яку вона бачила в городі й яка зветься "Сатана в бочці". [16] Сподіваючись чогось дуже для себе приємного, школярі були тепер у надзвичайно жвавому настрої: вони боролися, бурушкались, ганяли "Панаса", [17] і луна од школи розносилась далеко по селі. Галі не було між ними; готуючись до спектаклю, заклопотана та серйозна, вона возилася біля чогось у сторожці-кухні...

Закінчивши, що там було їй треба, вона увійшла до хлопців і звеліла усім замовкнути. Зацікавлені хлопці змовкли одразу.

Виклавши до найменших дрібниць зміст "Сатани в бочці" й зробивши деякі уваги щодо костюмів та поводіння на сцені, Галя почала роздавати ролі. Хлопці стояли, слухали та аж іржали од нетерплячки.

— Дивися ж, Грицько,— звернулась Галя до відомого вже Грицька Прокуди,— гляди, щоб ти діло мені не попсував!..

Грицько тепер почував себе дуже добре: на його долю прийшлася роль кума, й на слова вчительки він мовчки тільки кивнув головою та потряс перед собою кулаком: розламаю, мов, і розіб’ю все на світі!

Позатулявши хустками та ряднами вікна, приступили до діла: принесено було розведену в черепочку сажу, червоні папірці з цукерків, крейду. Актори почали мазатися, як кому подобалось. Публіка стала була вимагати, щоб учителька дозволила й їм намазатися хоч однією сажею, але Галя пояснила, що ті, що слухають, мазатися не повинні: вони "не приставляють", а тільки сидять та в долоні плещуть. Все було готове, актори стали розходитися на призначені їм місця: Хома з "другим п’яницею" — в сіни, кум — під піч (бочки, на жаль, не знайшлося), а Галя, що мала грати куму, вийшла на авансцену перед публікою, що розсілась напочіпки коло порога.

Тільки вспіла вона, взявшись рукою в боки й жартовливо повівши брівками, проспівати кілька слів своєї пісні, як між публікою чогось почався регіт; помітивши, що публіка дивиться не на неї, а під піч, глянула й собі туди. Діло зразу виявилось: Грицько, що тим часом успів уже злагодити собі паперу машкару й розмалювати її чорнилом, начепивши її собі на лице, тихо вилазив на чотирьох з-під печі. Галя спершу розсердилась.

— Ти, болван, сиди там, поки тебе покличуть! — сердито крикнула вона. Потім глянула ще раз на кума й засміялася: кум був такий смішний справді в машкарі...

Клацаючи зубами й тріпаючи головою, кинувся він зразу на публіку, що з вереском та сміхом розсипалася по кутках хати. Якось зразу махнувши рукою на свою першу затію, Галя стала сама реготатись і разом з іншими стала бігати за кумом, позаду сіпати його за поли. Було дуже весело. Трохи було образливо, що не вона, Галя, головний герой, а Грицько. Галя згадала, що вона вчителька, і їй мусять усі тут коритись.

... — Грицько, оддай зараз мені машкару! — крикнула Галя, зразу міняючи веселе личко на сердите.

Грицько вдавав, що нічого не чув; він саме почував себе на верху слави, гасав за хлопцями по лавках, по столах, по стільцях, і розлучитися в цю хвилину з машкарою йому дуже не хотілося.

— Оддай, тобі кажу! — кричала, вже зачервонівши рожею, Галя. — Чуєш?.. Оддай зараз, бо з хати вижену!

Впіймавши якось Грицька за штани, вона стала однімати машкару.

Грицько, певне, теж пригадав, що Галя — вчителька і чи волею, чи неволею, а машкару вона одбере в його,— зітхнув і оддав.

— Бач який! — казала сердито Галя, держачи вже в одній руці машкару й сердито блимаючи на Грицька очима.— Підожди, я ще батькові твоєму розкажу, як ти слухаєшся вчительки!

Грицько стояв коло стіни, опустив носа й чухав потилицю.

Пробравши гарненько Грицька, щоб був слухняний, Галя глянула на машкару й її сердите личко зразу повеселіло й засяяло.

Почервонівши, як півонія, й соромливо осміхаючись, вона взяла машкару пальчиками за кінці, озирнулась на затулені вікна й притулила її до свого личка.

— А-гу! — протягла вона низьким голосом, звернувшись до публіки, й кинулась у гущину школярів.

У хаті піднялось щось надзвичайне; збилася така курява, що не видно було ні одного лиця: манячили тільки скрізь якісь червоні плями замість їх. Діти заходилися од реготу, танцювали, качалися по долівці. За гамом і реготом нічого не було чути. А коло порогу давненько вже стояв з своєю патерицею о. Лука, кричав на все горло, щоб замовклу, й

протирав скоренько свої окуляри, намагаючись роздивитися, що саме діється в хаті. Насилу його помітили.

Один за одним усі стали стихати. Де хто стояв, там і прикипів. Галя, побачивши на порозі свого завідуючого, тихенько ахнула, миттю зім’яла в руці машкару й скоренько шкрябнула на піч.

— Чи ви переказилися, чи дурману наїлися, чи що це з вами сталося? — кричав сердито о. Лука. — Скільки часу стою та кричу, а вони й вухом не ведуть:.. Що у вас таке тут діється? — спитав він.

Хлопці мовчали.

— Ну, а вчителька ж де? — знову спитав о. Лука, озираючи очима хату й не знаходячи Галі.

Хлопці тільки переглянулись.

— Пораділи, що вчителька самих у хаті лишила, то зараз і хату згодні перевернути! Де, кажу, вчителька? — звернувся о. Лука до одного з хлопців, що стояв поблизу.

— Вони... отам,— тихо, заикуючись, одмовив той і показав пальцем на піч.

— Де? — здивовано перепитав о. Лука.

— На печі.

— Як на печі... чого... слаба, чи як? — нічого не розуміючи, питав о. Лука.

Хлопці приходили помалу до пам’яті; деякі почали тихенько пирскати зо сміху.

— Вони засоромилися вас та й сховалися на печі, бо були в машкарі, — сміливо й насмішкувато промовив Грицько Прокуда, вийшовши з гурту наперед.

По хаті залунав зразу дитячий регіт.

О [тець] Лука мовчки пройшов од порога далі й, високо закинувши сиву бороду вгору, став заглядати на піч. Діти збилися коло його й зазирали туди ж. Грицько проворно зіскочив на припічок, показав пальцем у куток, глянув на о. Луку й весело промовив:

— Ось де вони!..

— Анно Тимофіївно, що це з вами сталося? — спитав о. Лука.

Десь на печі почулося хлипання.

— Ай-яй-яй! — докірливо промовив він.— Оце так учителька, оце так божественна вчителька!.. А ви, лобуряки, оце так лекції вчите? — почав суворо гримати на школярів о. Лука.

Хлопці підняли гомін — почали виправдуватись.

— Годі, годі! — спиняв батюшка.— Знаю вас... становись на коліна!

Хлопці одразу змовкли, і хто де стояв — весело гуцнули на коліна.

— До порогу, до порогу! — показував о. Лука рукою.

Почовгали гуртом до порогу й вирівнялись у два ряди.

— Ану злазьте сюди, панно вчителько! — гукнув на піч о. Лука.

Хлопці радісно заіржали.

— Злазьте-но, злазьте, не соромтесь,— заохочував Галю батюшка,— бушували отут разом, то треба разом і кару приймати.

Галя соромлячись, проте охоче злазила з печі, вважаючи, очевидно, цю кару цілком справедливою.

О[тець] Лука зацитькав на школярів, регіт стих, і Галя, червона, як жарина, спустила додолу очі й стала в ряд школярів, що їй залюбки, по-товариськи розсунули місце.

О[тець] Лука сів на стільці й почав вичитувати.

Хлопці з лицемірно-скорботними обличчями слухали батюшку й крадьком моргали один на одного, радіючи веселій оказії.

Незабаром Галя теж держала вже руки "по швам", вирівнявшись, як бравий школяр, і в її очах теж поблискував уже веселий і хитрий школярський вогник.

1910

[15] — "Дід, що гвіздки вириває" — домовик, за забобонними уявленнями слов’янських та інших народів — добрий або злий дух, що живе в домі, бог домівки і майна.

[16] — "Сатана в бочці" — йдеться про п’єсу В. Дмитренка "Кум мірошник або сатана в бочці".

[17] — Ганяти "панаса" — грати в піжмурки.